

Ukrajna színeváltozása 1991–2008
Politikai, gazdasági, kulturális és nemzetiségi attitűdök
Szerkesztette: Fedinec Csilla és Szereda Viktória
Kalligram Kiadó, Pozsony, 2009. 424 o.

До уваги читачів пропонується збірка статей **Українські трансформації: 1991-2008. Політика, економіка, культура та атитюди стосовно національних меншин / Під ред. Фединець Чілли та Середи Вікторії. Братіслава: Калліграм, 2009. - 424 с.**

Метою даного видання є познайомити угорську академічну спільноту з особливостями перебігу системних трансформацій, що відбувалися в українському суспільстві протягом останніх вісімнадцяти років, спроба встановити реальні координати та можливі напрями розвитку українського соціуму. Наша збірка містить також порівняльний елемент, вона дозволяє читачеві побачити які з сучасних суспільних феноменів є спільними для європейського чи глобального простору, а які є унікальними українськими явищами, зумовленими процесами перетворення державного соціалізму у відкрите ринкове суспільство поєднаними зі спробами формуванням правової демократичної держави. Необхідність осмислення процесів суспільних перетворень в Україні у всій їхній складності і багатоманітності стала основним викликом для наших авторів. Вирішення такого завдання, причому у ситуації системної трансформації політичної та економічної систем країни, деконструювання комуністичної ідеології та старого аксіонормативного порядку і легітимізації нових соціокультурних практик, передбачає використання адекватних теоретичних засобів, в тому числі методології діахронного багаторівневого порівняльного аналізу. Такі дослідження повинні не тільки зосереджувати свій аналіз на описі загальноукраїнських тенденцій та специфічних рис українського суспільства як продукту пострадянської трансформації, а й брати до уваги розгляд регіональних особливостей і конкретних випадків. Саме за такою логікою добиралися статті для нашої збірки.

Важливо також наголосити, що в сучасній українській науковій літературі практично відсутні узагальнюючі фундаментальні роботи, у яких було би реалізовано комплексний підхід до вивчення та пояснення тих політичних, економічних, культурних та міжнародних процесів чи змін, які відбувалися в українському соціумі протягом останніх десятиліть. Необхідність такого роду досліджень мабуть ні у кого не викликає заперечень. Колективна монографія “Ukrajna színeváltozása 1991–2008. Politikai, gazdasági, kulturális és nemzetiségi attitűdök” має амбітну мету заповнити цю прогалину.

Наша книжка складається з чотирьох розділів у яких послідовно розглядаються перетворення, що відбулися у політичній, економічній та культурній сферах українського суспільства у період після здобуття незалежності. Особлива увага приділяється дискусіям навколо міжнародних відносин в Україні.

Перший розділ “NEMZETIESÍTÉS ÉS POLITIKAI KULTÚRA” відкриває стаття А.Портнова, присвячена аналізу публічного використання історії в пострадянській Україні. Автор прослідковує зміни, які відбуваються у політиці пам'яті від Перебудови до зміни влади після “помаранчевої революції”, демонструє що, з одного боку, історична пам'ять використовується українськими політичними елітами для політичної мобілізації населення та легітимізації новопосталих інститутів української державної влади, а з іншого – може слугувати інструментом ситуативного політичного поділу та джерелом формування конфліктних ідентичностей і політичних лояльностей. На думку автора, головна особливість пострадянської трансформації України полягає у її гетерогенності, коли у суспільстві відсутній консенсус стосовно багатьох важливих питань, зокрема і того, що можна вважати спільним національним минулим.

Наступна група статей авторства Є.Головахи та Н.Паніної ознайомлює читача з логікою соціальних трансформацій останніх двох десятиліть, демонструє актуальний стан і динаміку змін політичної культури українського суспільства. Автори характеризують основні етапи соціальних змін, що відбуваються в Україні, аналізують їх специфіку в тих аспектах, які є визначальними для успішної трансформації суспільства - інституціональному, соціо-структурному та соціо-психологічному. Особлива увага при цьому приділяється ролі класів, еліт і громадськості на різних етапах трансформації українського суспільства.

Стаття О.Стегнія продовжує спроби концептуального осмислення політичної культури в Україні, зосереджуючись саме на її регіональних особливостях. Останнім часом вивчення регіонального виміру соціальних процесів утвердилося як важлива компонента досліджень, що здійснюються в Україні. З одного боку, політичні зміни останніх років, під час яких суспільне протистояння часто набувало міжрегіонального характеру, наочно продемонстрували політичну актуальність поглиблених досліджень особливостей регіонів України. З другого, наукова актуальність таких студій зумовлена своєрідністю українського досвіду посткомуністичних трансформацій, де суспільні зміни проходять не лише в умовах ломки радянської ціннісно-нормативної системи, але й одночасного творення національної політичної спільноти. Важливим фактором цього процесу є історично зумовлена регіональна структура України. У своїй розвідці, на підставі аналізу матеріалів загальноукраїнського соціологічного дослідження, О.Стегній здійснює класифікацію типів політичної культури в Україні за макрорегіонами, визначає головні чинники, що впливають на формування її відмінних типів. Немовби продовжуючи аргументацію А.Портнова, серед основних чинників формування регіональних особливостей політичної культури О.Стегній виділяє: регіональну ідентифікацію, етноконфесійні особливості, регіональні інтереси і цінності, наявність регіональних агентів, що формують спільний політичний досвід та історичну пам'ять.

Розділ завершає стаття угорської дослідниці Чілли Фединець, де вона аналізує парламентаризм в Україні та її участь в цьому процесі угорської меншини.

Другий розділ “GAZDASÁGPOLITIKA ÉS NÉPESSÉGMOZGÁS” відкривають дві узагальнюючі аналітичні статті. Стаття В.Геєця знайомить угорського читача з трансформаціями, які відбувалися в соціально-економічній системі України протягом останніх десятиліть. Автор по чергово аналізує потенціал екзогенної та ендогенної моделей розвитку української економіки, робить висновки стосовно можливостей її розвитку у випадку тіснішої євроатлантичної інтеграції чи подальшої інтеграції до структур ЄС.

Натомість, О.Куценко аналізує зв'язки між ринковими змінами та політичною мобілізацією і структурацією населення, порівнює ситуацію, яка склалася в Україні у 1990-их – 2000-их роках, з іншими центральноєвропейськими країнами. У статті простежено як трансформації в економічному секторі позначилися на змінах громадських настроїв, формуванні громадянської ідентичності та національної самосвідомості. Авторка наголошує, що різкі міжрегіональні соціально-економічні нерівності розхитують і дестабілізують, посилюють політичну і соціальну фрагментацію, становлять загрозу цілісності країни. Вибух цих протиріч і їх використання у політичних цілях припав на період “помаранчевої революції”. А сама революція стала переломною точкою для українського суспільства.

Статті О.Іваненко, І.Прибиткової, О.Брайчевської та О.Малиновської присвячені розгляду вузких проблем. Перша - питанням аграрної реформи в Україні як одного з напрямів соціальної трансформації, аналізу її успішності та ключових проблем з яким стикається українське селянство. Дві останні – оцінкам ринку праці в Україні та потенціалу трудової (часто нелегальної) міграції з України та в Україну.

Третій розділ “KULTURÁLIS MINTÁK” відкриває стаття А.Ручки та Л.Скокової, у якій подається детальний аналіз інфраструктурних змін в культурній сфері українського соціуму, динаміки і структури культурно-дозвіллевих практик та преференцій різних соціальних угруповань за 1990–2006 рр. Автори переконливо демонструють, що з одного боку, в Україні відбувається перетворення культурної сфери з монотипістичної на політипістичну, спостерігається розширення спектру культурних форм, виникає недержавна мережа культурних інституцій, а з іншого - відчувається нестача фінансів, поглиблення комерціалізації культурної сфери, скорочення її кадрового потенціалу, а відсутність повноцінного законодавства про культуру звужує перспективи нової культурної політики в країні.

Спроби концептуального осмислення регіональної багатоманітності України з'являються у багатьох наукових розвідках про сучасну Україну. Починаючи з перших досліджень, проведених на початку 1990-их років, науковці зосереджують свою увагу переважно на дослідженні зв'язку між лінгвістичними практиками та політичними орієнтаціями. Інші дослідники наголошують на тому, що мовний фактор та національність є менш визначальними у формуванні колективних ідентичностей ніж регіон проживання. Події 2004-2006 рр., під час яких виборчі кампанії значною мірою будувалися на політичній інструменталізації соціальної, культурної й політичної неоднорідності населення ключових регіонів України, підкреслюють важливість дослідження особливостей конструювання регіональних ідентичностей та домінуючих моделей історичного минулого серед їх мешканців. Статті В.Середі та О.Міхеєвої представляють симетричний аналіз змін у політиці пам'яті Донецька і Львова – двох важливих регіональних центрів України, які традиційно розглядаються дослідниками як сформовані історичні регіони, що репрезентують два протилежні полюси політичної мобілізації в Україні.

Останні дві статті у цьому розділі присвячено аналізу релігійної ситуації в Україні. Н.Вашрова робить стислий огляд основних тенденцій розвитку релігійного життя в сучасній Україні. Її аналіз зосереджується на традиційних християнських конфесіях - православній, яка включає прихильників московського і київського патріархатів, а також сповідників автокефалії, римо- та греко-католицькій і, меншою мірою, протестантських. Авторка розглядає кількісні і якісні зміни, що відбуваються у релігійному секторі, зміні рівня довіри до церкви як соціального інституту, структуру і зміст релігійних ідентичностей, їх взаємозв'язок з іншими культурними та громадянськими ідентичностями. Вона доходить до висновку, що в сучасне українське суспільство проникає велика кількість культурно-релігійних елементів, проте це не призводить до якісного росту релігійності чи моральності.

У статті С.Данілова аналізується вплив дискурсивних практик на процеси формування колективних ідентичностей та їх взаємозв'язок з культурним розмаїттям українського соціуму. У фокус дослідника потрапляє цілковито недосліджена ділянка - ісламська ідентичність в Україні, яка розглядається в її регіональних, національних та наднаціональних проявах. Український випадок подається на тлі європейських та глобальних процесів формування ісламської ідентичності. Розвідка базується на дослідженні, яке проводилося серед мусульманських громад Криму, а також ряду як східних, так і західних областей України. У статті докладно описується чисельність та національний склад мусульманських громад в Україні, структура їх розселення, історія міграцій. Наводиться типологія регіонів за особливостями національного складу мусульманського населення, аналізуються сучасні етноміграційні процеси. Автор наголошує, що в Україні проживає понад 40 етнічних груп, котрі сповідують іслам, і в кожній з цих груп співвідношення етнічних і релігійних компонентів у творенні ісламської ідентичності є своєрідним, має різну значущість.

Деякі дослідники говорять про те, що в останню чверть ХХ століття людство вступило в період, який можна окреслити як “етнічний та національний ренесанс”. Серед

його факторів називають розпад Радянського Союзу та деяких його сателітів, а також інтенсифікацію “глокалізаційних” процесів. Усюди, в тому числі і в найрозвиненіших державах світу, націоналізм залишається важливим легітимізуючим політичним чинником. Всі ці процеси, у свою чергу, посилюють зацікавлення до тематики міжнаціональних відносин та національної толерантності. Саме тому, останній розділ нашого збірника “ETNOPOLITIKA UKRÁN VÁLTOZATA”, становить центральний фокус нашого проекту. Україна представляє цікавий випадок для дослідження. Специфіка України полягає в тому, що, з одного боку, вона одна з небагатьох країн посткомуністичного табору, якій практично цілковито вдалося уникнути гострих міжнаціональних конфліктів, з іншого, як показують останні дослідження, рівень етнічної нетолерантності поступово зростає в Україні, а національні стереотипи і упередження все частіше стають основою політичної мобілізації виборців. Розділ розпочинається оглядовою статтею В.Євтуха, у якій автор розглядає етнонаціональну динаміку українського суспільства протягом останніх десятиліть, коротко аналізує сучасний стан десяти найбільших етнічних меншин України, описує специфіку українського політико-правового поля стосовно національних меншин та офіційних етнополітичних практик. Продовжуючи аналіз міжкультурної взаємодії етнічних/ національних спільнот в Україні, стаття В.Паніотто пропонує інший погляд на цю проблематику – вона розглядає динаміку змін етнічних упереджень населення України з 1994 по 2007 рр. Досліджуються основні тенденції у змінах рівня антисемітизму в Україні у порівнянні з загальною динамікою ксенофобії та етносоціальної дистанції. Проте, автор зосереджує свою увагу не тільки на описі цих явищ, але й намагається виділити основні фактори впливу.

Стаття Л.Ази присвячена ще одному важливому етнолінгвістичному феномену - двомовності. Ситуація українсько-російської двомовності вносить певну напруженість у міжнаціональні відносини в Україні. Про це свідчать розбіжності між етнічною та мовною ідентифікаціями людей, регулярне використання мовного питання для мобілізації електорату під час виборів та у політичній боротьбі різних партій, подальше виконання російською мовою в багатьох регіонах України функції міжнаціонального та адміністративного спілкування. На підставі матеріалів дослідження авторка простежує трансформації, що відбуваються у сфері взаємовідносин української та російської мов у суспільстві, аналізує сфери їх поширення і використання і доходить висновку, що на тлі поширеної в суспільстві українсько-російської двомовності статус державної мови (української) залишається недостатньо високим.

Останні статті четвертого розділу присвячені опису ситуації навколо двох ключових національних спільнот в Україні – росіян як найбільшої національної меншини, яка в окремих регіонах становить більшість населення (автор В.Арбеніна) та кримських татар як найбільшої групи серед корінного населення Кримського півострову, депортованого радянським режимом, і п'ятої за розміром національної спільноти в сучасній Українській державі (автор – О.Шевель, постскрипtum – Е.Зіяндінова).

Загальні висновки, очевидно, читач збірки зробить самостійно. Зі свого боку ми хотіли представити на розгляд угорської академічної спільноти матеріали, що презентують максимально широку палітру поглядів на сучасне українське суспільство.

Вікторія Серeda, Чілла Фединець